

határába eső Berecska, amelyek nem voltak középkori falvak. Az ilyen esetekben számításba kell venni, hogy ha a későbbiekben előkerül is templomhely ezeken a helyeken, azok akár egy másik településhez is tartozhattak. Több olyan középkori dűlőnév is szerepel a kötetben településként (például Devecser 6.), ahol a forrás egyértelműen nem faluként utal az elnevezés alapjául szolgáló földrajzi név mibenlétére: ebben az esetben például eredetileg mocsárról (fenetum) van szó (1417). Hasonlóképpen az öt Büdöskút címszó közül több csupán földrajzi név (és országszerte mindenütt megtalálható). A szerző gyakorlata tehát ebben az esetben vitatható, de el kell ismerni, hogy még mindig jobb, mint ha kimaradt volna ezek említése.

Úgy gondolom, hogy a felsorolt észrevételek tipikus nehézségei lehetnek e hatalmas munka használatának, de semmi esetre sem kisebbítik jelentőségét, csupán – reményeim szerint – útmutatóul szolgálnak forgatásához és megtermékenyítik a további kutatást. Biztos vagyok benne, hogy a munka nélkülözhetetlen segédkönyve lesz minden hivatásos és amatőr kutatónak, helytörténésznek. Ez az értékes kiadvány megérdemelné, hogy digitálisan is hozzáférhető, így alkalomadtán könnyedén bővíthető legyen.

Jankovich-Bésán Dénes

Gulyás László Szabolcs

MEZŐVÁROSI ÖNKORMÁNYZAT A KÖZÉPKORI HEGYALJÁN

Magyar Nemzeti Levéltár, Bp. 2017. 280 oldal

Bár fejlődésének megvoltak a maga késő középkori előzményei, a Hegyalja, mint a történeti Abaúj és Zemplén megyék részeire kiterjedő tájegység, illetve közös szokásjoggal bíró településcsoport elnevezése csak a 16–17. század folyamán rögzült, és a terület megjelölésére ezt a szót a középkorban nem használták. Egy szőlőmonokultúrák vidékről beszélünk, amelynek sajátos, „polgári” társadalomfejlődését már a 15. század első felétől az északabbra fekvő kereskedővárosok, Kassa, Bártfa és Eperjes gazdasági érdekei és befektetései segítették elő. Két települése, Sárospatak és Sátoraljaújhely – korai királyi birtoklásuknak is köszönhetően – már a 14. században városias jelleggel bírtak. Így nem meglepő, hogy az itteni településekkel kapcsolatosan már 1526 előttről számos, a helyi öngazgatási szervek által kiadott – főleg szőlők adásvételével kapcsolatos – oklevél maradt ránk.

E településcsoport önkormányzatiságának jellemzésére, társadalmi hátterének és feladatainak bemutatására vállalkozott munkájában Gulyás László. A középkori Magyar Királyság északkeleti térségére fókuszáló munkásságának egyik legfontosabb publikációja ez a könyv, amely a Debreceni Egyetemen 2008-ban megvédett doktori értekezésének átdolgozott változata.

A kötet – a Magyar Nemzeti Levéltár más kiadványaihoz hasonlóan – tipográfiaileg igényes, szép kiállítású munka. Bár a sötét borító elsöre nem túl csábító, és a középkori oklevelek borítóképként való felhasználása elcsépett megoldásnak számít, személy szerint ötletesnek tartom az elő- és hátlapon megjelenő fekete-fehér oklevélfotók szövegében a kötetben fontos szerepet játszó jogszokásokhoz, illetve a mezővárosi testülethez kapcsolódó kifejezések piros színnel való kiemelését. (A borító Magyarosi Ádám munkája.) A belvén az egyetlen zavaró tipográfiai elem az, hogy a páros oldali fejlécen a szerző neve és a főcím fut végig az egész kötetben. Hasznosabb lett volna, ha a főfejezetek mellett inkább az alfejezetek címeit tüntetik fel.

Gulyás munkája előszóból, öt fejezetből, utószóból, függelékben közölt mellékletekből, valamint irodalomjegyzékből és (dicséretes módon) személy- és helynévmutatóból épül fel. A számozott alfejezetre tagolt fejezetek jól áttekinthetőek. A jegyzetapparátus bőséges, sőt helyenként kimerítő részletességű, az ott leírtak egy része akár a főszövegben is helyet kaphatott volna. A gondolatmenet a mezőváros-téma (I. 1. alfejezet) és maga a témaválasztás ismertetésével, illetve a vizsgálat indoklásával, a forrásbázis településenkénti és típusonkénti jellegzetességeinek bemutatásával kezdődik (I. 2. alfejezet). Ezt követi a kissé hosszasan taglalt birtoklástörténet, illetve a szőlőművelés és szőlőbirtoklás fontosságának bemutatása (II. 1–2. alfejezetek) a lakosság és a helyi elit társadalmi viszonyrendszerén (III. fejezet) keresztül. Majd a települések névtani elemzése után (IV. fejezet) Gulyás „késleltetve” jut el az önkormányzati szervezetek felépítésének (előrevéve a III. 1–2. alfejezet és a V. 1. alfejezet) és működésének jellemzéséig, pontosabban az írásbeliség révén dokumentálható feladatköreik (V. 2–3. alfejezet) elemző bemutatásáig. A könyv bizonyos fejezetei (a I. 1., a IV. és a V. 3.) korábban már napvilágot láttak nyomtatásban a *Valóságban* (2009/2. szám), a *Századokban* (2008/2. szám), valamint az *Agrártörténeti Szemlében* (2008/1–4. szám). Ezt a szerző a kötet megfelelő pontjain korrekten fel is tünteti.

Az első fejezetben a hagyományos hangvételű, a mezővárosok megítélésével és minősítésével kapcsolatos véleményeket áttekintő historiográfiai összefoglaló (11–23.) a kötet megértéséhez talán kevésbé szükséges. Az I. 2. alfejezet a hegyaljai mezővárosok középkori fejlődésének kutatási lehetőségeiről (23–38.) inkább csak a forrásbázis lelkiismeretes bemutatásáról szól, így a könyv valódi célja csak a második fejezet élén derül ki (39.). A forrásbázis részletes és táblázatos bemutatása helyett – ez utóbbi nyugodtan kerülhetett volna függelékbe – egy strukturáltabb, célratörőbb, akár „szájbarágósabb” szöveget várna az olvasó, amelyből világosan kiderülnek a vizsgálat térbeli-időbeli keretei, valamint a szerző módszerei és kérdései.

A II. fejezet (*Az önkormányzat meghatározói a Hegyalján*) 1. alfejezete (39–73.) a helytörténeti háttérismertetek hosszadalmas, inkább Patakra és Ujhelyre, illetve a 13–14. századra összpontosító közlése, amely három olyan tényezőt vizsgál, amelyek hatással voltak a települési önkormányzatokra (településtörténet és jogi kiváltságok, szőlőművelés, földesúr és helyi polgári közösség viszonya). Noha mindez lényeges a mondanivaló szempontjából, még mindig inkább mások eredményeinek összefoglalása. Saját okleveles korpuszának adataira Gulyás csak a II. 2. és 3. alfejezetben kezd támaszkodni. Előbbiben jó megállapításnak tartom, hogy a regionális joggyakorlat egységesülésének a szőlőművelést tekinti (78.). A 3. alfejezetben a hatalmaskodásokat emeli ki, a 4.-ben a polgárok önmegnevezési terminológiáján keresztül is próbál az állítólag ellentétben álló polgárság és földesúr viszonyára következtetni. Gulyás itt tér csak ki a helyi és országos szokásjog jelentőségére (90–92.), pedig ennek Tárkány Szücs Ernő munkásságának ismeretében már nagyobb hangsúlyt is adhatott volna – a *Magyar jogi népszokások* című munka (Bp. 2003. 2. kiadás) eredményeinek figyelembe vételével.

A III. fejezet (*A tanács és társadalmi háttere*) 1. és 2. alfejezete a mezővárosi testületek szerkezetéről, a 3. az ígért társadalmi háttérről szól. Tartalmilag ezek használható részek, de szövegük monoton. A 3. alfejezetnél esetleg ötletesebben is lehetett volna a személyi összefonódásokat – mégoly töredékes – családfákkal is illusztrálni. A tanácslétszámok (105.) rövid szemléje csupán vázlatos, ennél jóval többet tudunk. A tisztségelnevezésekkel (108–113.) Gulyásnak nincs egyszerű dolga, éppen a hegyaljai településeken számos, másutt elő nem forduló megnevezéssel is találkozhatunk. Nem meggyőző eljárás azonban ezek alapján folyamatosan változó tanácsszerkezetre és -létszámokra, illetve településenként alapvetően eltérő szervezeti formákra következtetni (113.). Az Iványi Béla által 1926-ban a gönci tanácsról írottak segíthettek volna a pataki és újhelyi intulációk értelmezésében: nem elkülönülten kétkamarás (külső és belső

tanács), hanem tagolt tanácsról (egy tanácsban esküdtek és vének) beszélhetünk, és ez a vizsgált anyagra ráillik.

A kötet legötletesebb egysége a IV. fejezet – amely az egyes települések okleveleinek intulációiban, tehát a tanácsnévsorokban feltűnő foglalkozásneveket vizsgálja –, ennek a többi részzel való összedolgozása azonban elmaradt. Találókak Gulyás megállapításai, amelyek arra vonatkoznak, hogy a nevek, különösen a magyar nyelvű foglalkozásnevek a középkor végére hogyan váltak vezetéknevvé (165., 170.).

Hogy a tanulmányozott forrásanyag milyen kérdések vizsgálatára és megválaszolására alkalmas, azt az V. fejezet (*A mezővárosi tanács hatásköre, illetékessége és feladatai*) bizonyítja. A területi és személyi illetékesség elvéből következő ügytípusok és ügymenet bemutatása informatív, bár csak az írásos rögzítést igénylő ügyekről rendelkezünk érdemi adatokkal, és nem olvashatunk semmit a heti ülésnapok és törvénylátó napok rendszeréről. Jól kidolgozott a fejezetnek az adásvételi szerződések időbeli és résztvevői alapján való megoszlásáról szóló szakasza (188–190.), valamint a megpecsételésről és a különleges jogszokásnak tekinthető pecsételési napról szóló alfejezet (207–226.) is. Ezzel szemben az összegzés helyett álló Utószóban (227–229.) a két felvetett alapkérdés – mennyiben különleges a Hegyalja mezővárosi fejlődése, illetve a feldolgozott források alapján van-e általános tanulsága a vizsgálatnak – megválaszolása sajnos kevésbé árnyaltra sikerült.

A kötet elkészítése és módszerei, vizsgálati szempontjai és forráskezelése között három ellentmondás is feszül. Ez a szerzőt a mű egyes pontjain magyarázkodásra készíti, de az ellentmondásokat végül nem sikerül feloldania. Munkáját Gulyás régiótörténeti megközelítésnek, nem helytörténeti összegzésnek tekinti, ennek fontosságát több helyen kiemeli (7., 227–228.). Márpedig, ha egy régiót vizsgálunk, akkor annak minden településével foglalkoznunk illene. Ezzel szemben a szerző a térségből csupán azon mezővárosok és falvak viszonyait veszi górcső alá, amelyek 1526 előttről rendelkeznek saját kiadvánnyal, Patakon és Újhelyen kívül további kilenc települést (Bekecs, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, Mád, Abaújszántó, Tállya, Tarcál, Tolcsva és Vámosújfalú). Nem találunk tehát a középkori kiadvánnyal nem bíró Tokaj vagy Szerencs önkormányzatára vonatkozó adatokat, pedig nyilván ezekről is lehetett volna valamit mondani, esetleg a kora újkori forrásokból visszakövetkeztetni. Ráadásul a Hegyalja körülhatárolása a munkában eléggé elmosódott (az elnevezés némileg anakronisztikus voltát a szerző persze taglalja, de a Hegyalja definíciója „elrejtve” szerepel a 25. oldal 46. és a 27. oldal 52. jegyzetében). Gulyás ugyanis négy további Abaúj megyei települést is – Szikszó és Gönc mezővárosokat, Hejce falut, illetve Telkibánya bányavárost, fennmaradt középkori okleveleik lévén, „hasonlósági alapon” (29.) – bevont vizsgálatába. E három említett település adatai azonban nem analógiaként, hanem egyenrangú információkként olvashatóak a monográfiában. Más térségek mezővárosi viszonyainak vagy a feltehetően mintát jelentő Kassa, Bártfa, Eperjes írásbeliségének utalászerű bemutatása nem jellemző azonban a kötetre, és Gulyás a közeli, szintén bortermelő Miskolc okleveleit sem említi érdemben.

A másik ellentmondásnak azt látom, hogy noha a vizsgálat alapját képező fennmaradt oklevelek időbeli megoszlása egyenetlen, az egyes jelenségek taglalásakor az adatok időbeli súlyozása elsikkad. A két mezőváros, Patak és Újhely 14. századi anyaga jelentős, míg a 15. századból fennmaradt kiadványaik száma kisebb, a többi település viszont az 1480-as évektől bír anyaggal, a falvak egyenest csak a 16. század legelejéről. Gulyás azonban ezt (leszámítva a I. 2. alfejezetet) nem hangsúlyozza. A téma ugyanakkor természetes módon kínálná magát a kora újkori források felhasználására, de a szerző néhány halvány, szakirodalomból átvett adaton és a Németh Gábor által kiadott, 16–17. századi hegyaljai statútumokon kívül forrásszinten mást nem hasznosított. A fejezeteken belül általában a jelentősebb és terjedelmesebb újhelyi és pataki anyagot veszi előre, majd a többiek következnek – mikor

mihez van adat. A tárgyalás ettől statikussá válik: nem látunk egy vagy kevés kiemelt adat köré csoportosított érvelést.

Harmadrészt, szerintem hiba egy térség településeinek fennmaradt kiadványait úgy ismerettni, hogy közben nem definiáljuk: a falvak és mezővárosok alkotta mezőnyből melyik micsoda. Bár Gulyás a historiográfiai áttekintése végén hivatkozik a funkcionális városfogalomra, ezzel a szemponttal a továbbiakban nem él. Nem használja fel a Kubinyi András által a késő középkori települések központi hely mivoltának megállapítására kidolgozott és alkalmazott centralitási pontrendszert sem (ennek pontértékei Zemplén megyére doktori értekezése készültkor még nem álltak rendelkezésére). A II. 1. alfejezet végén megadja ugyan a vizsgált települések pontszámát (72–73.), de ezután e szempont sehol sem kerül elő, még az utószóban sem, pedig ez számos helyen világosabbá tehetné volna az okfejtést.

A fenti kritikai észrevételek ellenére a könyv komoly eredményeket mutat fel. A Hegyalja sajátos terület, kivételes jelenségekkel, amelyeket Gulyás László alaposan elemzett. A kötet fontos erénye a társadalmi háttér vizsgálata, illetve a tanácsok szervezeti és működési jellemzése, így például Sátoraljaújhely évi tisztújítási napjának a megállapítása, az ügyintézés menetének, valamint a pecsételési nap plasztikusan megfigyelhető szokásának a bemutatása, ami időtálló teljesítménynek bizonyul.

Lakatos Bálint

KIRCHE UND KULTURTRANSFER

Ungarn und Zentraleuropa in der Frühen Neuzeit

Szerk. Maria-Elisabeth Brunert – András Forgó – Arno Strohmeier

(Schriftenreihe zur neueren Geschichte 40.)

Aschendorff Verlag, Münster 2019. 258. oldal

Különös feladat egy nagyrészt magyar szerzők tollából származó, túlnyomórészt német nyelvű, német kiadónál megjelent tanulmánykötetet a magyar olvasók számára bemutatni, hiszen kinek jutna eszébe a könyvismertetésem olvasói közül németül átböngészni (tetszőlegesen választva) például Guitman Barnabás írását a 16. századi bártfai művelődés történetéről, amikor számára hozzáférhető arról a szerző tollából több magyar tanulmánya, sőt könyv terjedelemben is megismerkedhet a témával? Nem néztem utána minden egyes esetben annak, megjelent-e magyarul is az írás vagy valamilyen változata, de feltételezem, hogy azok a szerzők, akik idáig elmulasztották azt publikálni, néhány éven belül pótolni fogják. Erre nemcsak a tudományos közegben meglévő publikációs nyomás, teljesítményünk dokumentálásának kényszere szorít rá mindnyájunkat, hanem bölcsészettudományunk működésének logikája is. Általános tapasztalat ugyanis: ha azt szeretnénk, hogy magyar olvasók körében hasznosuljanak az eredményeink, jobban tesszük, ha azt magyarul is megjelentetjük. Így számunkra – a két nem magyar szerző, Maria-Elisabeth Brunert és Ludolf Pelizaeus munkáján kívül, amelyet az érdeklődőknek nagy valószínűséggel németül kell elolvasniuk – az lesz a legfontosabb kérdés a kötet áttekintésekor, hogy mely magyar témákról lehet mostantól német (illetve kisebb részben angol) nyelven olvasni, melyeknek nőtt meg ezzel a kötettel radikálisan az esélyük arra, hogy beépüljenek a nemzetközi tudományosság közös tudásába.

A kötet alapjául egy 2012-ben, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem piliscsabai campusán rendezett konferencia szolgált, amelynek egyik fő szervezője Maximilian Lanzinner bonni pro-